

Rozdíl II.

VÝROBA PRŮMYSLOVÁ.

§ 1. POJEM, HOSPODÁŘSKÁ CHARAKTERISTIKA, STUPNĚ VÝVOJOVÉ.

Průmyslová výroba zahrnuje všechna odvětví výroby, jež se zabývají mechanickým neb chemickým zpracováním surovin. Surovina nabývá tím vyšší hodnoty, stává se towarem čili fabrikátem.

Hospodářské zvláštnosti této výroby jsou:

a) U přirovnání s výrobou prvotní jsou přirození činitelé méně závažní (tedy poměrně nezávažnější). Význam jejich jeví se poměrně nejznamenější, pokud jde o použití přírodních motorů (zeměná voda – příčiny to původního rozvoje průmyslu v Čechách právě na severu země –), anebo o příznivou polohu naproti surovinám a látkám pomocným (porculánový průmysl český u Karlových Varů, poblíže ložisek kaolinu a živce, sklářství dříve v krajinách lesních za příčinou paliva atd.).

b) Za to jest v průmyslové výrobě význam práce a kapitálu tím závažnější; ovšem není závažnost obou při každé formě výroby průmyslové stejná. Tak při nižších tvarech (srovn. níže) kapitálový činitel jest nepatrný a jen pracovní vyniká. Při vyšších stoupá význam činitele kapitálového a tím zároveň se dostávají základy pro dalekosáhlou organizaci a kombinaci pracovních i kapitálových sil (dělba, užívání strojů stále v upotřebení jsoucích).

c) Co se kapitálu samého týče, není v průmyslu podobné převahy stálého kapitálu jako při výrobě prvotné, za to zvláště při jistých formách provozování oběžný více méně vystupuje v popředí.

Následek těchto poměrů jest:

1. Průmyslové podniky nejsou tou měrou vázány na „přirozená“ stanoviště výroby. Přestěhování závodů jednotlivých i celých odvětví v jiné kraje jest možné, i zhusta nastalo. Místní koncentrace výroby jest možná, čímž se usnadní náklady řízení a dohled.

2. Krátké rotační periody produkční, t. j. krátký poměrně čas ku přetvoření suroviny v tovar. Pokroky techniky snahou hospo-

dářskou ovládané záležívají m. j. i v tom, že se čas tento zkrátí. Proto u průmyslu značné rozmožení práce a kapitálu způsobí rychlý vzrůst výroby, kdežto u rolnictví nastati může rozmnožení hrubého naturálního výnosu jen zvolna.

3. Meze, v nichž zvětšenou obětí a lepší organisací práce a kapitálu způsobuje se též více než poměrně klesání nákladu výrobního a ceny, jsou velmi široké, kdežto u rolnictví naopak dostavuje se záhy hranice, od které každé další zvětšení produkce jest podmíněno stoupajícím nákladem a tedy i vyššími cenami plodin.

Poznenáhly vznik rozmanitých odvětví průmyslu i forem provozování jest výsledek postupujícího procesu dělby práce, kterým jednotlivé druhy průmyslné výroby — druhdy od členů rodiny a čeledi (také od příslušných otroků nebo nevolníků) v uzavřeném hospodářství domácnošním provozované — přecházejí v samostatná odvětví živností.

Prvoční a poměrně nejextensivnější stadium osamostatnělé taktó výroby průmyslové tvoří maloprůmyslová čili řemeslná výroba (v nejširším toho slova smyslu — handwerksmässige Produktion). Intensivnější a historicky pozdější jsou formy velkoprómyslu (industrie v užším smyslu), totiž formy kapitalistického provozování, jež jsou v podstatě dvojí, totiž buď továrnictví (fabrikace) nebo průmysl manufakturní (domácký, vydavačský), kterážto forma posléz řečená právě bývá často přechodní od výroby čistě řemeslné ku výrobě fabrikační.

Prakticky stanoviti hranici přesnou mezi řemeslem a fabrikací, potom mezi řemeslem a průmyslem domáckým, bývá nesnadno.

Pro potřeby zákonodárné, t. j. pro legální definice živností v zákonech a zvláště pro statistické potřeby bývá nezbytno hranice takové mezi řemeslnou a fabriční produkcí naznačiti jistými zevními, objektivními znaky, na př. určitým počtem dělníků zaměstnaných, nebo užíváním motorů vodních nebo parních. (Tak na př. živnostenský zákon saský z r. 1861: 20 dělníků v uzavřené dílně pracujících; podobně francouzský z r. 1841, anglický zákon z r. 1867 50 dělníků atd. — Naproti tomu nedefinuje živnostenský řád rakouský „továrnu“, přenechávaje to na posouzení faktických poměrů.)

Výše naznačené vývojové stupně výroby průmyslové — řemeslo, manufaktura, fabrikace — jsou však jen jaksí hlavní historické

typy, mezi kterými sprostředkují spojení rozličné tvary přechodné, a sluší proto k nim podrobněji přihlédnouti.

Při tom budiž hned předem podotčeno, že žádný ze starších nižších tvarů nebývá novějším a vyšším vytlačen naprosto, takže na každém vyšším stupni vývoje ještě za jistých podmínek zbytky nižších tvarů vedle vyšších se udržují. Ale také nemusí každý obor živností všechny ty historické útvary prodělati, nýbrž může vznikati již v podobě vyšších, když takové vůbec již existují. Tak na př. výroba plynu, novověké elektrárny a pod. vznikly již v podobě podniků továrnických v době, kde arci už množství starších odvětví výrobních až k továrním formám bylo dospělo.

§ 2. TVARY VÝROBY MALOPRŮMYSLOVÉ.

Jejich kořeny sahají do původní průmyslové výroby domácnostní, kterážto jest vlastně historicky starší nežli rolnictví, neboť nalézáme ji u rozličných národů ještě ve stavu jich nomadickém (budování příbytků, výroba nářadí, hrnčířských předmětů, zbraně, oděvu). V pevných usazeních nabývá pak ustálenějšího rozčlenění.

Sluší při tom vůbec na myslí míti, že prvotně jsou svazky rodinné širší, členové rodin více generacím náležející zůstávají pohromadě v jednotném domácím svazku. Průmyslová výroba v tomto domácnostním svazku, tedy ještě na prvotních stupních svých, je tím význačna, že záleží ve spracování surovin domácně vyrobených jen pro spotřebu domácí, takže ovšem rovnováha mezi výrobou a spotřebou jest úplná. Dovednost jednotlivců jest tu mnohostranná, výcvik děje se živou ustálenou tradicí, a proto se i zvláštní tvary vkusu po staletí zachovávají (jak viděti ještě i v „lidovém průmyslu“ naší doby).

Již v průmyslové výrobě domácnostní se dostávají jisté prvotní způsoby dělby práce mezi členy rodiny, zvláště mužskými a ženskými, i mezi čeledí, otroky a nevolníky a doplňující význam těchto posléze dotčených tím více roste, čím více se rodinné souvislosti uvolňují a tedy objem jednotlivých rodin zmenšuje. Tak zejména ve starověkém οἶκος a ve středověkých sídlech panských začíná se mezi příslušnými nevolníky rozvětlovati značnější dělba práce, která pak usnadňuje přechod ke tvarům dalším, t. j. k řemeslnému zřízení.

Průmyslová výroba domácnostní, jak tu vylíčena, může za jistých poměrů svůj charakter potud změnit, že počne se pracovati pro odbyť, stane-li se úživa rodiny výhradnou výrobou pro spotřebu domácí nesebnou. Pro jisté výrobky, pro něž vyvinula se větší míra dovednosti, a které se nad potřebu domácí vyrábějí (domácí plátno, krajky atd.), hledají jednotliví členové rodiny odbyť na trzích neb potulně; tam, kde se nevyvinuje snad život městský, zůstávají takovéto tvary průmyslové práce a odbytu jejich výrobků nemálo závažným článkem národní organisace výrobní (na př. v Rusku, také u Jihoslovanů, v Rumunsku).

V západní a střední Evropě byl však ve středověku postup převahou jiný, záležel totiž v oddělování se jednotlivců od původní

souvislosti domácnostní tím, že jali se určitý obor průmyslové výroby pěstovati jako svou zvláštní samostatnou živnost. Zde se počíná vývoj řemeslné výroby, a sice jest prvním jeho stupněm řemeslo podomní čili stolířství (Stör, Lohnwerk), jehož stopy zachovaly se dosud na př. při švadlenách chodících pracovaří do domácností svých zákazníků, při potulných brusících atd. Záleží ono v tom, že řemeslník přichází střídavě na zavolání spracovaří pomocí vlastních nástrojů ze surovin jemu od objednatelů dodaných výrobky od nich žádané, a práci tu koná v jejich domácnosti. Vyvine se tu určitý řád v příčině jeho mzdy, výživy (i třeba noclehování); pracovní činitel úplně převládá (nástroje primitivní), surovina i tovar nestávají se vůbec kapitálem těžebním, nýbrž zůstávají statkem spotřebním. (Srovn. nauku o kapitálu ve výkladech vědy národohospodářské.)

Pro jisté druhy výroby však stává se nemožným přenášení nástrojů a výrobního nářadí a tuto mění se zřízení výrobní jen potud, že spracování surovin od zákazníků přinesených provádí řemeslník ve své domácnosti a dílně za určitou, často jen naturální odměnu (mlynáři starší!). Společno zůstává této formě provozování s prve řečenou, že surovinu si dodává spotřebitel, a že i tato i výrobek vůbec nenabývá povahy kapitálu těžebního.

Konečný stupeň vývoje řemesla záleží v tom, že sice zůstává vyrabitel omezen na styk s odběrateli, ale vyrábí z vlastních surovin buď na objednávku nebo na sklad (prodej doma neb na trhu). Surovina i tovar jsou tu již kapitálem těžebním, a to je nejvýznačnější moment. V tomto stadiu stává se řemeslník (v právě řečeném smyslu) nepřitelem stolíře a pronásleduje ho ve svých řádech. (Srovn. níže kap. o ceších).

Hledíme-li na řemeslnou výrobu, především v této podobě její, jsou charakteristické známky řemesla tyto:

1. Podnikatel sám sůčastňuje se vedle skrovného počtu dělníků (vyučených nebo učících se) hmotných pracích výkonných. Výrobek prochází malým počtem rukou, a práce jest převahou ruční pomocí obyčejných nástrojů.

2. Vyrábí se zpravidla pro individuální potřeby určitých objednavatelů, řídčeji na sklad, v obém případě převahou pro blízké konsumenty, se kterými podnikatel v bezprostřední styk vchází.

Vyrábí-li se pro konsumenty vzdálené, kde potom obchod spro-

středkují obchodníci od výrobitele nakupující, jest to již první krok k manufakturní organizaci, k níž se pak často naprosto přechází.

3. Podnikatel náleží též sociální třídě jako dělníci jeho, kteří zase sami se časem chtějí státí a stávají podobnými podnikateli.

Bücher, jenž má největší zásluhy o příslušné historické klasifikace, liší nyní stupně následující:

1. domácí průmysl (Hauswerk) a to ve dvojitým postupném útvaru (domácí průmysl soběstačný přebytek vyrábějící pro směnu s jinými domácími),

2. mzdové řemeslo (Lohnwerk = stolářství a řemeslo zakázkové, tedy vůbec všechny tvary, kde se spracuje surovina od zákazníka přinesená);

3. řemeslo tržní (Preiswerk), kde všechny pomůcky výrobní (tedy i surovinu) opatřuje výrobitel,

4. domácí čili vydavačský průmysl (Verlagsystem),

5. továrnictví.

§ 3. TVARY VELKOPRŮMYSLU.

Tyto dají se rozvrhnouti na dva typy základní, totiž na:

I. velkovýrobu nesoustředěnou (manufakturní, domácí, vydavačský průmysl),

II. velkovýrobu soustředěnou čili fabriční.

Svým vývojem řemeslu bližší jest velkovýroba nesoustředěná, ač druhy se pro ni také užívalo a po různu i dosud užívá názvu „fabrikace“.

První příčinou vítězství zřízení toho nad formami řemeslnými bývá nedostatečnost malých, samostatných živnostníků po stránce merkantilní, když se totiž účinkem zdokonalené komunikace a obmezení neb odstranění lokálních monopolů cechovních počíná odbyt do dálky rozpínati. Řemeslník zhusta na obojí úkol podnikatelský (výrobně-technický a obchodnický) nestačí a péče o prodej i odbyt přechází tudíž bezděčně do rukou obchodníků neb šťastněji situovaných vyrábětelů, kteří touto cestou uvedou malé mistry dosud samostatné v závislost od sebe, takže řečení mistrů přestávají vyráběti samostatně a vyrábějí dál jen dle objednávek těchto podnikatelův.

Tu pak bývá manufakturní průmysl zhusta předchůdcem fabrikace, která vyžadujíc větších kapítalů vyvíjí se teprve, když již jednotlivci ho mají dostatek.

A. Význačné vlastnosti průmyslu domácího neboli vydavačského jsou:

1. Podnikatel kapitálem vládnoucí zaměstnává četné pracovníky pracující ve vlastních domácnostech neb dílnách (odtud název „domácí“ průmysl) obyčejně i vlastními nástroji. Jen jsou-li tyto nákladnější, opatřuje je podnikatel sám. Pracují pak tyto dělníci buď sami neb po případě se členy vlastních rodin nebo s dělníky na vlastní účet najatými. Práce ta jest jim buď povoláním a výhradnou živností, aneb vykonává se jako vedlejší zaměstnání (domácí čili „lidový“ průmysl v užším smyslu).

Posléz uvedený způsob objevuje se hustěji ve východních, onen převahou v západních zemích evropských.

2. Podnikatel jest s nimi buď bezprostředně ve styku neb pomocí sprostředkovatelů (faktorů, liferantů). Nejčastěji dodává surovinu podnikatel (odtud „vydavačský“ průmysl), někdy zaměstnaní sami.

Ostatek buď obmezuje se podnikatel na pouhou stránku merkan-tilní, aneb ve vlastní dílně sám provozuje některé částky výroby (na př. konečnou appreturu).

B. Význačné vlastnosti f a b r i k a c e jsou tyto :

1. Soustředění poměrně četných pracovníků ve vlastní výrobní místnosti podnikatelově, kterýž sám jest dostatečně zaměstnán vlastní činností podnikatelskou, t. j. vrchním řízením stránky technickovýrobní a merkantilné, ba po případě užívá služeb jiných odborně vycvičených sil technických a merkantilných.

2. Více méně obsáhlé užívání kapitálu, zvláště v podobě strojů a dokonalejší provedení zásad hospodářské organisace výroby (dělby práce atd.).

3. Výroba pro odbyt do dálky, při čemž jest řídký bezprostřední styk s konsumenty. Avšak nesluší výrobě pro „odbyt daleký“ rozuměti tak, že by se prostě vyrábělo na sklad a odbyt byl závislým na tom, jak se právě dostaví poptávka. U nejzastupitel-nějších druhů výrobků (běžné druhy příze, cukr a t. p.) dá se prostě vyráběti na sklad, zde nemohou rozdíly vkusu a sm ě r u p o t ř e b y vykonávatí vliv; ve všech jiných případech se vyrábí na o b j e d n á v k u p ř í m ý c h p o p t a v a č ů (parní stroje, mostní konstrukce a pod.) nebo o b c h o d n í k ů, kteří objedná- vají dle vzorků (u cestujících agentů příslušných výrobců), jakožto znalci vkusu svého odběratelstva.

4. Zaměstnaní dělníci nenáležejí téže sociální třídě jako podnikatel a zpravidla nemají naděje vyšinouti se na ni.

Výhody průmyslu domáckého, srovnáme-li jej s fabrikací, jsou : společná práce v rodině, větší volnost co do času a co do dispo- sice práce. Stinné stránky: především usnadněné vykořisťování dětské práce při obtížném dohledu úředním, rovněž i snadnější vykořisťování podnikatelem a faktory („Sweating system“ t. j. potový systém). Proto mzdy obyčejně jsou nižší, svádějící snadno i ku přepínání sil, druhy i ku zpronevřování kapitálu a ku zběžné, chatrné práci.

Usazení se samostatných podnikatelů při manufakturní organi- saci bývá snadnější než při fabrikaci, protože není třeba velikého kapitálu, právě proto živější konkurence, a čím tato větší, tím roz- hodněji se dostavují ony účinky nebezpečné.

Vzájemný poměr řemeslové, manufakturní a fabriční výroby průmyslové co do nákladů výrobních jest tento:

1. Kde a pokud možna jest konkurence fabriční výroby s řemeslem, tam vítězí intensivnější formy za příčinou své převahy buď merkantilní (manufaktura) neb i zároveň technické (fabrikace).

Na tom zakládá se postupující historický proces zatlačení řemeslné produkce velkovýrobou průmyslovou, z čehož zůstávají jen ty obory řemeslné produkce nebo ty řemeslné podniky vyňaty, vzhledem na které výhody fabričné produkce neexistují (Srovnání o produkci strojové v nauce o národním hospodářství). Výroba manufakturní se snáze vyvíjí, protože postačují k uchopení se jí menší prostředky kapitálové. Než i když jednotlivcům kapitalův neschází, jest to v konkrétních případech a poměrech ryze věcí kalkulace, bude-li výhodnějším zavést fabrikaci neb zůstatí při manufaktuře. Čím nižší mzdy má na snadě výroba manufakturní, tím méně výhod poskytuje přechod k fabrikaci.

Poměry, o které taková kalkulace se opírá, bývají lokálně nestejný a pak u jednotlivého podnikatele ne pro všecek obor jeho výroby stejně platný.

Objevuje se pak manufaktura domácí v poměru ku fabrikaci často ve dvojí podobě:

A. Buď kombinovaná s ní u téhož podnikatele, takže jedna část výroby jeho se provádí manufakturně a druhá fabričně. (Na př. manufakturně: t. zv. zboží fasonové s menším kruhem odbytu; fabričně: výroby odbytu hromadného.)

b) Nebo v konkurenci s ní, takže vedle fabričních závodů existují podniky manufakturně provozované, při čemž bývá arci vítězství fabrikace obyčejně jen otázkou času.

Trvalejší však bude udržení se manufaktury domácí, kde z technických příčin velikých nákladných strojů nedá se užiti (na př. jisté formy broušení skla a jeho rytí), aniž potřebno jest místně koncentrovati dělnictvo v rozdělené práci činné.

Fabriční průmysl a manufaktura domácí jakožto kapitalistické formy náležejí ku podnikání ve velikém, neboli ku průmyslu velikému. Avšak jsou jisté formy průmyslového podnikání ve velikém, při kterých nelze mluvití v přesném smyslu ani o fabriční ani o manufakturní výrobě (na příklad: živnost stavitelská je zhusta průmyslovou produkcí ve velikém, t. j. pomocí četných pracovních

sil a velkého kapitálu provozovacího). Jsou konečně jisté druhy produktů, které jediné ve velkém dají se provozovati (na příkl. stavba lokomotiv, železných mostů, železných parníků, děl z lité ocele a pod.), a při kterých, protože je třeba výrobky přizpůsobiti individuálním poměrům jich určení, také práce na přímou ob- je d n á v k u mívá převahu.

§ 4. O STANOVIŠTI ZÁVODŮ PRŮMYSLOVÝCH.

Jelikož výroba průmyslová není na určité stanoviště vázána, takže nejsou řídkými případy, že se celá odvětví přestěhují do míst i zemí jiných, jest mnohem obtížnější v příčině stanoviště naléztí obecná pravidla (zákony, ovládající místní usazování se jednotlivých podniků průmyslových i celých jich skupin).

Pro usazení se kteréhokoliv způsobu živnosti na kterémkoli místě rozhodnou jest zásada hospodárnosti v tom smyslu, že volí se stanovisko (místo závodu), na jakém s nejmenším nákladem největší výtěžek se dá docílití, i uvažuje v té příčině zcela přirozeně a nutně každý podnikatel zamýšlející závod zaříditi:

a) kde jest poptávka, t. j. kde jsou odběratelé příslušného výrobku;

b) kde jsou nejvhodnější podmínky výrobní (důstatek způsobilých sil pracovních, důstatek surovin a pomocných látek, na př. uhlí, a jak se dají dopravití, kde a jaké hybné síly, jaké spojení resp. jaké poměry dopravy atd.).

Výsledek všech momentů rozhoduje, zdali a které stanovisko jest výhodnějším. Zpravidla usazují se fabriky na objemné suroviny neb pomocné látky odkázané, pokud není překážka ta dopravou překonána, poblíže místům, kde jsou jim ty suroviny neb pomocné látky nejpřístupnější. Ty, jimž tento moment nevadí, spíše blíže konsumentům.

Zaujaté již stanovisko změnou v řečených poměrech může své prvotní výhodnosti pozbýti (vliv železnic).

V prvotních dobách, dokud vládne výroba průmyslová v domácnosti pro domácí spotřebu, jest výroba vůbec roztroušena. Když počínají se tvořiti větší aristokratická jmění světských vrchností, klášterů, církevních hodnostářů, počíná se také průmysl usazovati poblíž sídel jejich, zejména potud, pokud slouží jemnějším potřebám přepychovým, což jest jednou z důležitých příčin vzniku a rozvoje měst.

Čím dále však jeví se v průmyslu potřeba technicky vycvičených sil pracovních, a čím více on k výrobě ve velikém tíhne, kde mu jest potřebí velikého kapitálu, tím více dostavuje se snaha průmyslu soustřeďovati se ve velikých městech, resp. tvořiti je, kterážto okolnost pro novověkou výrobu průmyslovou zvláště jest

charakteristickou, neboť obou zmíněných věcí má průmysl nejlépe po ruce ve městech, a to:

a) Důstatek technicky vycvičených sil pracovních, pomocí kterých dá se dělba a kombinování práce snadno a vhodně provést; průmysl vždy těsněji se opírá o vědecké základy (lučba, konstrukce mechanické, činnost vynálezců) a s uměním stoupá v bližší styky (plány, modely, vzory), ve kterýchžto ohledech města poskytují dostatek vhodných sil.

b) V městech soustřeďují se hlavní články ústrojí úvěrního a tím mnoho kapitálu (banky), v nich i tržba se soustřeďuje a s ní zároveň i rozmanité pomocné ústavy její (bursy, tržnice, skladiště, výstavy, dohodci atd.).

c) I bez těchto právě řečených podnětů již tím, že živnosti pracují sobě velmi zhusta do rukou a proto nejraději se též usazují vedle sebe (tkalcovny vedle přádelen, barvírny vedle přádelen, tkalcoven atd.), tvoří se snadno nová střediska průmyslová, a z nich vznikají nově města průmyslová.

d) K tomu přistupuje, že v novější době města stala se střediska (uzly) pro sbíhající se linie dopravních ústavů, a následkem snadnějšího dovozu potravin, kterým se vyrovnání cen docílilo (viz nauku o oběhu), ubývá postupem času výhod venkova proti městu co se týče ceny potravin — a pokud s nimi souvisí — i mzdy.

To jest ovšem jen všeobecné pravidlo, které dopouští i výjimek, a to zejména:

1. Odvětví průmyslu, jichž suroviny jsou velmi objemné a těžko dopravitelné, jsou nucena usazovati se poblíže míst, kde jsou jim suroviny nejprístupnější (hutě, cukrovary, lihovary, odvětví průmyslu, která odpadky zužitkují) t. j. míst, kde se suroviny vyrábějí, anebo kam se nejlevněji z dálky přivezené suroviny dají dopravit (poblíže přístavů, splavných řek a pod.). Arciž zmírnily splavné řeky, průplavy a dráhy železné v tomto ohledu naprostou nutnost blízkého usazení se bezprostředně u naleziště.

2. Přirozené a levné hybné síly (vody, větru) vyváží někdy prospěchy usazení v městech. — V tomto ohledu zase způsobil parní stroj, že průmysl tovární mohl sestoupiti též do rovin, kdežto prvotně hlavně jen krajiny hornaté, mající přirozených (vodních) sil hybných důstatek, byly sídlem průmyslu. (Nejprůmyslnější kraje české v horách.)

3. Jako profitendence soustředovacích podnětů působívá konečně dražota stavenišť, bytů a mzdy v městech, pudíc průmyslové závody aspoň ze středu města do zevního okruhu i do vzdálenějších míst (hedvábnický průmysl vídeňský, jenž vystěhoval se co do výroby až na jih český a moravský).

4. Kde jest na snadě dosti levných sil pracovních a jedná se o práce, které velikého stupně vycvičenosti nevyžadují, vyváží tento prospěch leccjaký jiný (šíření se manufakturní výroby i fabrikace ve tkalcovství novější dobou po jihu českém a po vysočině česko-moravské).

Ostatně způsobuje zakládání a přirůstání drah železných a průplavů, dále tvoření se rozmanitých lokálních středů v ohledech těch neustálé změny, takže stanoviště prvotně výhodné může státi se nevýhodným, a pro jednotlivé závody i celá odvětví průmyslu může potřeba nastati, aby si vyhledaly nových středů. Pro průmysl, jenž pro lokální, zvláště hrubší potřeby pracuje, však rozhodnou zůstává blízkost konsumenta.

§ 5. ŽIVNOSTENSKÝ ŘÁD PRÁVNÍ.

Živnostenským řádem právním (živnostenským zřízením) rozumí se soubor právních norem, jimiž se upravuje zakládání a provozování samostatných živností, a to nejen průmyslových, nýbrž i obchodních, tržebních a transportních i j. Pojem „živnosti“ není totiž totožným s pojmem průmyslu, nýbrž naznačuje vlastně všeliké samostatné provozování jakéhokoliv oboru činnosti hospodářské jakožto zdroje výděлку a výživy provozovatelovy (na rozdíl od námezdného poměru jakéhokoliv). Lze tedy mluvit též o živnosti rolnické. Živnostenské právní řády obyčejně však se obmezují na skupiny živností průmyslových, tržebních, dopravních a jistých sprostředkujících služby (popřavárny a pod.).

Míra svobody individuální může být při zakládání a provozování živností rozličným způsobem a rozdílnou měrou zákonně omezena.

Jako základní typy stojí tu proti sobě na jedné straně svoboda živnostní, na druhé právní řády, které organisují živnostenské právo na základě nesvobodném.

I. Svoboda živnostenská, při které v příčině zakládání a provozování platí princip individuální volnosti, jest pravidlem v nynějších kulturních státech platným, ač nikde nevládne absolutně, nýbrž z důvodů obecné prospěšnosti podrobena jest jistým výminkám, k nimž náleží:

a) Státní monopoly zavedené z důvodů národohospodářských nebo finančních.

b) Ustanovení, že založení a zařízení jistých podniků neb volba stanoviště pro ně závisí na úředním dovolení, pokud by z plné volnosti vzejítí mohla nebezpečí pro život, zdraví neb jiné oprávněné interesity osob třetích.

c) Ustanovení, jež vízí platné založení jistých forem podnikání na úřední povolení (na př. spol. akciových).

d) Ochranné prostředky na prospěch dělníků.

e) Patenty na vynálezy, ochrana vzorků i známek.

f) Policie v příčině výroby neb prodeje zboží zdraví nebezpečného neb falšovaného.

g) Obmezení při provozování jistých podniků z příčin berní správy úředně uložená. (Celé závody pod ustavičnou kontrolou.

finančních zřízenců, na př. cukrovary při dani fabrikátové; úřední závěrka jistých přístrojů, vyjmouc úředně ohlášený čas pracovní.)

II. Pokud jde o právní řády, které organisují živnostenské právo na základě nesvobodném, šly po sobě historicky, z části pak v některých směrech vedle sebe trvaly tyto dvě soustavy.

1. Soustava cechovní (Zunftsystem).

2. Soustava vrchnostenských koncesí (Concessionssystem).

§ 6. DĚJINY PRÁVA ŽIVNOSTENSKÉHO.

Existence jednotlivých od svobodných osob samostatně provozovaných druhů řemesel dá se již ve starověku egyptském a hebrejském zjistiti, třeba převaha výkonů výrobních rázu průmyslového spadala v obor uzavřených hospodářství domácnostních, která, byla-li větší, k tomu cíli zaměstnávala četné otroky za značně rozvinuté dělby práce. Nejstarší samostatné větve řemesla byly asi ty, jež se obíraly spracováním kovů (kovolitectví, kovářství, zbrojířství a pod.).

Právní řád živnostenský ve státech řeckých a v římském opíral se, pokud se samostatně provozovaných živností týče, o princip svobody; stát nepovažoval organizaci živností a péči o ně za nějaký svůj úkol specifický. Péče jeho obmezovala se na mincovnictví, míry, váhy a na tržní policii. Z části souvisela tato věc i s nedostatkem úcty před prací hmotnou vůbec a se značnou převahou, kterou mělo obstarávání průmyslových prací výrobních členy domácností, svobodnými i otroky, nad samostatným živnostenským provozováním jistých odvětví svobodnými živnostníky. Domněnka, jakoby tak zvaná *collegia opificum* v Římě byla něčím v základech organizace a cílech podobným cechům, novým bádáním osvědčila se býti mylnou.

Ve středověku až do vývoje měst jest výroba průmyslová věcí výkonů domácnostních, ve velkých domácnostech hojně v rukou lidí nevolných, zvláště při statcích světských a církevních velmožů. K rozšíření známosti mnohých řemeslných prací přispěly zvláště kláštery, z nich šířily se nové dovednosti technické na ostatní lid. Nevolníci panští nesedívali vždy jen při dvoře panském jako část jeho čeledi, nýbrž také v domácnostech vlasních se závazkem určitých výkonů pro potřebu pána, jeho rodiny a dvora.

V městech však začíná nová doba vývoje ve tvarech organizace cechovní. Tato náleží mezi nejvýznačnější zjevy středověku, ba do jisté míry k jeho nejsvětější stránkám jako forma velkolepé organizace sociální.

O původě cechů, jejichž počátky sahají na západě evropském (Francie, Anglie) do dob dřívějších než v Německu (zde první psané regule z 12. stol.), panují dosud sporné názory. Jisto jest, že v městech vyvinujících se přibývalo znenáhla samostatných řemeslníků

(hlavně stolířských). Dle jedněch vznikly cechy tím, že ti to řemeslníci, prvotně ještě z různých oborů, sráželi se v organizace proti starousedlým (patricijským) měšťanům, kteří obhájivše svou nezávislost proti vzrůstajícímu se feudalismu, jali se naproti řemeslnickému občanstvu, skládajícímu se z připutovaných osob většinou nevolnického původu, jednostrannou převahu svou ve správě obecní vykořisťovati. Leč nepovstávaly cechy zajisté jen touto cestou. Tvořily se na př. i v městech odvislých od pánů světských neb duchovních, ano už na statcích velmožů, kde bylo někdy mnoho řemeslnicky zaměstnávaného nevolnictva, povstávaly z počínu pánů samých organizace jejich pod řízením zvláštních úředníkův, aby se výkony náležitě rozdělávaly. Tedy již jakési nevolnické cechy. V městech zajisté tedy různé potřeby pozitivní i obranné zavdávaly podnět ke sdružovací organizaci řemeslníkův a příklad pak působil na jiné v těchže místech i v jiných. I Schmollerův výklad, že prvotně to byly organizace k účeli rozsuzování rozepří mezi mistry navzájem a jimi i pomocníky jejich, sotva by stačil na výklad všeobecný a má spíše platnost pouze jako jeden z mnohých podnětů organizačních.

Že do konce 14. stol. v západní Evropě a v celém Německu jsou cechy obecně vytvořeny jako korporativní organizace řemeslníků (a také pak i jiných živností městských), jež vymohly sobě uznání jakožto korporace autonomní, zabezpečily si účastenství ve správě veřejné (obecní), čímž nabyly vážnosti a přivábily živly vládnoucí kapitálem do svého středu. Odtud i hospodářská i sociální jejich působnost platněji se vyvíjí. I účast cechů jako článků branné organizace měst nemálo k upevnění postavení jejich přispívala.

Čechy staly se samosprávnými korporacemi za účelem pojištění výživy pomocí řemesla a zabezpečení společenského blaha svých členů. Samosprávná jejich stránka zračí se v tom, že mají společná shromáždění, stanovící pravidla o provozování živností a mravním chování svých členů. Volené představenstvo vykonává soudnictví nad členy v záležitostech živnosti, vybírá a ukládá též poplatky a daně cechovní.

Stanovy cechovní, skoro všude v podstatě stejné, směřují zprvu hlavně ke dvěma věcem: pojištění jakost zboží a zabezpečení hmotný blahobyt členů a jich rodin.

K zabezpečení jakosti zboží nejen na prospěch konsumenta, nýbrž i živnosti samé směřovalo se předpisy o době a způsobu vyučení, o podmínkách a formách přijetí do cechu za tovaryše neb mistra, po případě též o nástrojích, jichž dlužno užívat, o způsobu práce a postupu výroby, o tvaru a způsobu výrobků (na jejichž jakost správa cechovní dohlížela), zároveň pak o cenách výrobků.

Ke spořádaným sociálním poměrům přihlížely předpisy o době pracovní, o dnech prázdně, o povinnosti ke vzájemné podpoře v případech nemoci, nezaviněného zchudnutí neb úmrtí člena, k čemuž družily se předpisy o společné bohoslužbě a na obmezení přepychu.

S vysoce vyvinutým pojmem stavovské cti souvisí, že se přísně přihlíží ku mravnímu chování, pořádku a kázní.

V těchto příčinách jest tedy cech samosprávným orgánem živnostenské policie a soudnické správy ve vnitřních záležitostech živnosti.

Též o jistá zařízení výrobní a tržební všem členům cechů společně užitečná bylo pečováno (Společné cechovní valchy, barvírny soukenické, společné tržnice.)

Poměr zaměstnavatele k dělníku regulovaly řády cechovní, obsahující předpisy o dovoleném počtu tovaryšů, o způsobu a výšce mzdy, o trestech mistrů pro případ zadržené mzdy atd. Ve sporech o mzdu rozsuzovalo představenstvo.

Cech měl přiměřená zařízení pro průkaz pracovní, pomocí kterých se tovaryšům bez místa jsoucím opatřovalo zaměstnání, poskytováno cestovné tovaryšům, udržovány cechovní hospody. Pomocí těchto zařízení uskutečnil se princip práva na práci, za to arcí mohl cech odepřením podpor donutiti ku práci nabízené a ukládati příslušníkům svým příspěvky do společných pokladen podpůrných.

Cechovním zařízením utvořeny tudíž lokální monopoly pro jednotlivé obory živností, jichž příčinou nebyla bázeň před cizí soutěží, jak později se objevuje při celních zřízeních vzhledem k soutěži zahraničné. Spíše stojí v popředí motiv zabezpečiti příslušníkům výživu, a předpisy o postupu od učně k tovaryši, o cestování tovaryšským, a díle mistrovským (zkouška na mistrovství) považovati sluší za prostředky péče o vzdělání odborné zcela přimě-

řené stavu tehdejší techniky a prostředků vzdělavacích i potřebám konsumentů.

Svoboda jednotlivce byla při tom značně omezena, ale též nepoměrné zbohatnutí jednotlivcův a vznik veliké výroby zne-
snadněn, ba zamezen; avšak za to řemeslu co celku byla zabezpe-
čena samostatná hospodářská existence, blahobyt i čest i politická
váha. Ovšem se tato příznivá stránka osvědčovala nejvíce u cechů
měst větších, v malých venkovských bývaly i poměry jejich blaho-
bytu skrovnější.

Avšak postupem doby při zachování všech starých forem pro-
vádějí se řády cechovní jednostranným monopolistickým duchem.

Dosažení práva mistrovského se stěžuje nejrůznějšími prostředky,
aby zůstalo, pokud možno, v rodinách mistrů, i nabývají některé
cechy přímo povahy cechů uzavřených, ve kterých počet mistrů
statutárně byl omezen. Řevnivě se ohraničují obory živností a
bojuje se proti přehmatům i proti vyraběčům neoprávněným příkře
se vystupuje a čím více se prostředky dopravní a pomůcky tech-
nické zdokonalují, tím více se zahosťuje duch nepřítivý novotám
a vynalézavým jednotlivcům.

Když pro vzrůstající počet dělníků mistrovství se stává stále více
nedostupným, vznikají nové asociace, totiž jednoty tovaryšské či
bratrstva tovaryšská (Gesellenverbände, Gesellenladen), které se
chápu péče o sociální a náboženské potřeby tovaryšů podobně
a podobným zřízením jako cechy ve příčině mistrů. Z části jsou
to spolčení se strany cechů uznaná, z části zcela volná a bojovná.
Jednoty tovaryšské jsou lokálními předchůdci nynějších od-
borných spolčení dělnických (trades unions a jiných podobných).
Jsou prostředkem k organisaci stávek, odporu proti přistěhování
cizích tovaryšů atd. Tu a tam vybojovaly si též účastenství ve
sborech rozhodujících spory o mzdu a práci.

Rozvoj cechů a jich postavení monopolistické nebyly ve všech
státech, kde existovaly, stejně obsáhlé. I státní intervence, která
zlořády vzpomenuťmi byla vyvolána, nebyla všude stejně rozhodna
a co do času velmi nestejně vznikala.

Ke konečnému vítězství t. zv. svobody živnostenské přispěly
hlavně momenty tyto:

1. Vývoj vzdělavacích zařízení, zejména odborných pomůcek
(museí, výstav, škol odborných atd.).

2. Vývoj továrního průmyslu, který, na odbyt do dálky jsa odkázán, s lokálními monopoly cechovními se nedal srovnati.

3. Rozvoj transportních ústavů.

4. Zásady t. zv. ekonomického liberalismu.

V jednotlivých říších byl postup od soustavy cechovní tento:

I. *Anglie*. V dějinách živnostenského zřízení v Anglii jest význam cechů, vzniklých již koncem XI. století, vůbec podřízenější. Ony nebyly totiž institucí všeobecnou, v některých místech vůbec scházely a kde byly, nezahrnovaly všechny živnosti. Měly méně privilegií a méně rozhodné postavení monopolní; toliko výjimkou a obmezenou měrou byly orgány živnostenské policie (byltě v Anglii již záhy vyvinut selfgovernment jako forma obecné správy veřejné, zejména policejní v širším toho slova smyslu). Působnost veřejné správy byla od počátku značna; zřízení cechů vyžadovalo vždy speciálního privilegia královského, živnostenskou policii konaly orgánové selfgovernmentu (dříve sheriff, později soudce mírový — justice of peace). Obsáhlý jest vliv státní zejména od konce XIII. století. Pro jednotlivé živnosti dány jsou reglementy pečující o jakost výrobků. Ku provozování živnosti se žádá průkaz způsobilosti, k čemuž zpravidla dostačí určitá učňovská doba (7 let). Nad jiné důležitým stal se pak t. zv. zákon učňovský královny Alžběty, který sedmiletou dobu učňovskou (incl. tovaryšské) učinil pravidlem, stanovil normální pracovní den (12 hodin v létě — v zimě od východu slunce do soumraku), pro jisté živnosti reguloval počet učňů poměrem ku počtu tovaryšů (na 3 tovaryše 1 učeň, na každého dalšího tovaryše zase jeden). Dále uložil soudcům mírovým a městským magistrátům, aby každý rok stanovili mzdy a vyřizovali spory mezi mistry a učni. Roku 1623 zrušil parlament výslovně všechny posud dané monopoly a privilegia, a od té doby běže se praxe u vnitřní živnostenské politice směrem živnostenské svobody, ač formálně na př. učňovský zákon Alžbětin zůstal v platnosti a teprve roku 1826 usnesením parlamentu byl zrušen (r. 1835 pak dokonce všechna privilegia korporační).

II. *Francie*. Zde vyvinuly se cechy dříve nežli v Německu, avšak mnohem dříve i moc státní vystupuje obecnými reglementy proti autonomii jejich. Od XIV. do XVI. století střídá se přísná a shovívavější politika naproti nim, avšak reforma cechů nedaří se jednak pro odpor jejich, jednak pro nepříznivé politické poměry.

Vyvíjí se pak dvojí zásada: jednak považovati za pramen všech cechovních práv moc královskou, které následkem toho nejen dohled a ochrana, nýbrž i (zásadně) jmenování mistrův přísluší, a jednak používati cechů z této záminky za pramen finanční (dávky za udělení mistrovství a pod.).

Jednotná organisace cechovníctví všeobecnými předpisy státními pokročila hlavně ve druhé polovici XVI. stol. ordonancemi Karla IX. a Jindřicha IV. (r. 1581). Cechy učiněny institucí všeobecnou, přístup k nim se usnadnil, a jakási obmezená volnost stěhovací se zavedla; zlořády cechovní hleděly se zameziti; provedení však nebylo veskrze dokonalé.

Colbertem (1661—1683) počíná nové období v průmyslové politice francouzské, jehož znakem jest úplně absolutistické řízení a vedení celé průmyslové výroby a dalekosáhlé státní podporování všech technických zdokonalení. Řemeslo mělo zůstati cechově organisováno, ale na základě zákonných norem a pod dozorem státních orgánů — učiněny tedy cechy orgánem státní politiky živnostenské.

Účinky fysiokratických ideí znamenají se v dekretu Turgotově (1776), který až na čtyři živnosti prohlašuje svobodu živnostenskou, odvolává se ku svobodě práce, jakožto přirozenému právu člověka. Dekret po pádu Turgotově byl odvolán, ale cechy zatím už zrušené (pařížské) neobnoveny, až revoluce, prohlásivši svobodu práce za postulát přirozeného práva a pouhý důsledek svobody osobní, uskutečnila roku 1791 princip plné svobody živnostenské, který udržel se v podstatě až podnes.

III. *Německo.* Tam udržela se samostatnost i autonomní postavení cechů poměrně nejdéle.

Již ve století XV. a XVI. objevují se zlořády a vrchu dostupují v XVII. století. Pokusy říšských policejních řádů odstraniti tyto nedostatky, zůstaly bezúčelnými. Avšak poněnáhu klestí si cestu názor, že všechna práva a privilegia cechovní jsou původu státního, tedy že stát může je odvolati i v ně zasahovati, na příkl. samostatným udílením práva mistrovského (Freimeister a contr. Zunftmeister).

Různí pak se živnosti cechovní od necechovních; ku posledním náleží zejména nově vznikající továrnický průmysl.

Cechovní živnosti podrobují se státním regulativům, jež stanoví

podmínky přijetí, vyučení, udělení mistrovství, avšak též předpisy o jakosti výrobků a úřední prohlídce. Merkantilistickým duchem jsou vedena snaží se státní správa učiniti zemi v přičině průmyslové neodvislou od ciziny, ba učiniti docela průmysl způsobitelným k exportu. Podporuje tedy exportní živnosti, zřizuje státní továrny, přivádí podnikatele a dělníky z ciziny, poskytuje osobní privilegia podnikatelům a dělníkům určitých živností. Přívoz cizích fabrikátů se zapovídá neb vysokými cly zamezuje, avšak stanoví se i úřední sazby mezdní. Státní prémie dávají se za výrobky dobré jakosti. — V Německu padá dotčená politika hlavně do XVIII. století a vůdcovství v té přičině mělo Prusko.

Na konec stalo se však přece obmezení a příliš poručnické ovládání výroby překážkou pokroku průmyslového, a vítězí zásady liberální, dále příklad Francie připravovaly půdu svobodě živnostenské.

Počátek učiněn v Prusku od reformátorů pruské správy Steina a Hardenberga. Ediktem ze dne 2. listopadu 1810 resp. zákonem ze dne 7. září 1811 zavedena svoboda živnostenská, a jen pro některé živnosti z důvodů prospěšnosti obecné požadován průkaz způsobilosti. I živnostenský řád ze dne 17. ledna 1845, platný pro celé Prusko, spočíval na těchto zásadách, avšak následkem stížností živnostníků zavedlo královské nařízení ze dne 9. února 1849 větší obmezení; tak zejména pro značný počet živností právo samostatnému provozování vázáno na průkaz způsobilosti, který se podával buď přijetím do cechu, jež předpokládalo určitou učňovskou dobu a zkoušku mistrovskou, nebo zkoušku před zvláštní komisí. Místními statuty mohlo se cechům či společenstvům (volným, nikoliv obligatorním) přikázati spolupůsobení při přijímání a propouštění učňův, i mohly se takovými statuty zavésti pokladny nemocenské obligatorní s povinnými příspěvky podnikatelů.

Ostatní státní němečtí postupem nestejným a z části ne bez opětných reakcí přešli k liberálnímu zřízení; až na konec severoněmeckým spolkem z r. 1869 zaveden společný živnostenský řád, osnovaný na základě svobody živnostenské, který platí s pozdějšími částečnými modifikacemi a mnohými doplňky nyní pro celou říši německou.

IV. *Rakousko.* (Pro starší cechovní historii srovn. na př. Tom e k:

Dějiny města Prahy, Gindely: „Právník“ z r. 1885, Winter: Kulturní obraz českých měst a stať ve Slovníku naučném).

Instituce cechů není původní, nýbrž přichází do země s německými řády městskými. Úpadek cechů následkem vnitřních zlořádů i zevních událostí zavdával již v XVII. stol. příčinu ke steskům, a již r. 1699 podaly úřady dvorské dotaz guberniím, neměly-li by se cechy odstraniti.

První krok ke prolomení organisace cechovní stal se za Josefa I. tím, že se začala podporovati fabrikace rozličnými privilegii, v čemž za nástupců bylo pokračováno, zároveň pak znenáhla zaváděně zeměpanské úřednictvo prodchnuté názory římsko-právními nepříznivě se začalo chovati k cechům.

Státní reglementování cechů, nadále pořád obsáhlejší a zároveň stále vydatnější obmezování jich počíná se za Karla VI., a to směrem dvojím:

1. Opatřeními, aby dovední tovaryši dosáhli práva k samostatnému provozování i bez udělení práva mistrovského v cechu. — Úřady totiž mohly jim uděliti práva ochranná — (Schutzrechte) — kterými nabyli všech oprávnění skutečných mistrů cechovních (císařský patent ze dne 12. dubna 1725).

2. Předpisy, kterými se zřízení cechů, neb nových stanov cechovních vyhražuje moci panovnické, kdežto zároveň pro cechy již trvajících zavádějí se pravidla jednotná. Tak bylo dle patentů z 19. listopadu 1731, pak z 19. dubna a 21. června 1732 předepsáno cechům, aby všechny své cechovní stanovy předložily ku potvrzení vrchnostenskému. Kromě toho pak vydány r. 1739 pro Čechy t. zv. generální artikule cechovní (t. j. veřejnou mocí vydané stanovy normální), kterých držeti se měly všechny cechy, pokud nedosáhly potvrzení artikulů speciálních (t. j. zvláštních stanov odchýlných), jakéž jen výjimkou cechům větších míst byly povolovány.

Generální artikule cechovní obsahovaly předpisy o tvoření cechů, které měly se zřizovati jen v městech a větších obcích, jsouce povinny zároveň inkorporovati živnostníky téhož odvětví z okolí. Nebyl-li při jednotlivé živnosti dostatečný počet členů cechovních, utvořen sloučením více živností cech spojený čili složený (t. zv. „rejscech“ — Reihzunft). Bývalyť takové již dříve, což se vyjadřovalo též názvy jako „patero řemesel“, „sedmero řemesel“ a j. pod.

Generální artikule obsahovaly dále předpisy o učních a době učňovské (3 leta), o poplatcích za přijetí, odstranění nákladných obřadů při udílení vyučené, ustanovení o době tovaryšské a cestovní, kázni tovaryšů a o podmínkách přijetí za mistra.

Celá doba vlády Marie Terezie a Josefa II. byla přízniva snahám po svobodě živnostenské, což hlavně se ukazuje prohlášením četných živností za svobodné. Vývoj fabrikace podporuje se, podobně jak ukazoval příklad Colbertův. Zejména uvéstí sluší vábení cizích živnostníků, odměny za nové zavedení odvětví dosud v zemi neprovozovaných a nové způsoby výroby, státní premie za dokonalé výrobky, privilegia jistým kategoriím dělníků (na př. osvobození sklářských dělníků od vojenské povinnosti), překážky kladené vystěhování dělníků jistých důležitých odvětví a pod. Za Marie Terezie objevily se též první pokusy průmyslového vyučování. Návrh živnostenského řádu z r. 1776 vykazoval již 84 svobodných živností.

Za Františka I. stal se význam cechů při udílení práva mistrovského jen formálním (srovn. K o p e t z: „Oesterreichische Gewerbegesetzkunde“, K r o p a t s c h e k z r. 1804; Barthenstein z r. 1841; — Reschauer: „Geschichte des Kampfes der Handwerkerzünfte“ — S t u b e n r a u c h z r. 1852; — M a y e r h o f e r „Handbuch“ atd.).

Živnostenský systém v zemích rakouského císařství v první polovici XIX. stol. neměl plné stejnoměrnosti, neboť v Terstu a Lombardsku platila svoboda živnostenská, kdežto v ostatních zemích byla soustava povolovací čili koncessní.

Pomineme-li prve dotčených zemí, jeví se nám v ostatku živnostenské zřízení naše v první polovici XIX. stol. jako velmi složitá soustava, v níž živnosti a k nim se vztahující veřejnoprávní ustavení v různých směrech se dala tříditi.

Tak přicházíme k následujícímu lišení:

A. Na svobodné (freie), koncessované a fabriční živnosti.

1. Svobodné živnosti mohl provozovati každý bez jakéhokoliv průkazu o způsobilosti na pouhou přihlášku a opatření si (od r. 1812) listu o dani výdělkové. Hojně živnosti prohlášeny za svobodné i po Marii Terezii.

2. Koncessované živnosti vyžadovaly ku samostatnému provozování zvláštní úřední koncesse, která se udílela na základě ji-

stých předepsaných podmínek a průkazů. Mezi koncesovanými živnostmi byl důležitým rozdílem, jsou-li komerční, aneb policejní. — K policejním náležely ony živnosti, které jsou omezeny na odbyt místní a tudíž při udělení koncesí mělo se hledět, aby byl náležitý poměr mezi místní potřebou a počtem živností. Výjimečně řadily se ku policejním živnostem i jiné, které nebyly vázány na místní odbyt, ale z důvodu bezpečnosti vyžadovaly zvláštního dozoru. Ostatní živnosti, které nebyly vázány na místní odbyt, byly komerční.

3. Fabrické živnosti byly ony, které se provozovaly na odbyt daleký a rozsáhlejší měrou nežli řemeslné. I ony potřebují koncesí, avšak tu se rozeznává mezi továrnami s jednoduchými právy a továrnami s výsadou zemskou. Již s jednoduchými fabrickými právy bylo spojeno osvobození ode všeho cechovního svazku i právo sloučiti všechny práce, které s výrobou příslušných statků jsou spojeny. Fabriky s výsadou zemskou měly právo přijímatí učně a dávatí jim za vyučenou buď za intervence cechů aneb i bez ní. Mohly též tovaryše jakýchkoli živností najímatí aniž to těmto bylo na závadu ve příčině dosažení práva mistrovského.

B. V jiném směru rozeznávaly se živnosti osobní a reálné a konečně t. zv. dominikální.

Zpravidla udílela se koncesse toliko osobně, t. j. žadateli na čas života (osobní živnosti). Reálné živnosti byly takové, které se mohly zciziti, arci provozovati je mohl jen nabyvatel, který prokázal zákonné podmínky způsobilosti. Byla-li reálná živnost spojena knihovně s nějakým domem, zvala se radikovanou. Dominikální živnosti byly takové, které podle ústav zemských příslušely vrchnostem jako takovým. (Dolní Rakousy, Čechy, Halič; k nim náležely v Čechách: pivovarství, lihovarnictví, nálev piva, kořalky a vína, obchod solný a dobývání granátů). V městech byla podobná práva atributem měšťanským, a to buď všech měšťanů, neb jen určitých domů (várečníci).

C. Co do poměru k organisaci cechovní byly živnosti buď cechovní nebo necechovní.

Cechovní byly ony, při nichž právo ku provozování podminěno bylo udělením mistrovství se strany příslušného cechu. Avšak působnost cechů omezovala se toliko na podávání potřebných svědectví úřadům a na zkoumání díla mistrovského (Meisterstück),

které se uložilo uchazeči o mistrovství buď od cechu anebo od obecního úřadu, po případě se mohlo proti posouzení cechovnímu žádati přezkoumání znalci úředně jmenovanými. Právo ku provozování živnosti udělily pak úřady správní na žádost kompetenta.

Byl tedy význam cechů v nejpodstatnějším právu někdejších závažně obmezen, ježto v té příčině rozhodovaly úřady správní.

František I. sice osobně obmezením byl nakloněn, o která po čas panování jeho cechy a obchodní gremia se zasazovaly, poukazující ku přeplnění živností, k rušení výdělku neoprávněnými provozovateli atd. Ale dvorní úřady s úspěchem těmto snahám se opíraly. Konečně množící se stížnosti vedly k císařskému listu ze dne 17. srpna 1832, kterým bylo nařízeno vyslechnouti zemské vlády, krajské úřady i živnostenské úřady I. instance, gremia obchodní a vídeňské cechy, zdali by liberalita dosavadní neměla se obmeziti. Tato obšírná enketa ukončena byla r. 1834; všechny zemské vlády a krajské úřady vyslovily se pro živnostenskou svobodu, kdežto většina nižších úřadův a všechny cechy prohlásily, že hrozí živnostem úpadek, neopustí-li se systém zahájený za Marie Terezie.

Účinek liberálního směru jevil se pak v prvním návrhu jednotného živnostenského řádu, podaném na základě kabinetního listu ze dne 4. února 1835 od komise k tomu konci svolané. Bylyť do oné doby předpisy týkající se živností nepřehledny množstvím svým a lokálními různostmi. Jmenovaný císařský patent vyslovil zásadu, že se působnost úřadů udílejících koncesse živnostenské má obmeziti na zkoumání faktických podmínek, které se mají uvéstí v zákoně, a jsou-li splněny, nemá se koncesse odepřítí. Návrh na tom základě sosenovaný lišil co do průmyslových živností svobodná zaměstnání a živnosti (Gewerbe). Tyto posléz uvedené dopodrobna vyjmenoval i ustanovil podmínky, kterých potřebí jest k udělení provozovacího práva. Ostatní prohlásil za svobodná. Charakteristickým byl předpis, že sice dosavadní cechy mají se zachovati, ale že žádný k provozování oprávněný nemusí k nim přistoupení. (Vliv vzoru pruského, kdežto ve Francii nejen staré cechy zrušeny, ale nové korporace živnostenské jakékoliv ani zřizovati se nesměly.)

Tento návrh živnostenského řádu nebyl schválen, i zůstalo na-

dále při starém za rostoucího odporu řemeslnictva proti všem liberálním snahám.

Stav malých živností byl vsukátku neuspokojivým; neboť byla sice liberálním udílením koncessí někdejší vázanost odstraněna, ale odborné vzdělání živnostnictva bylo špatné, vycvičení dorostu nedostatečné a podnikatelé v řemeslech ke sledování pokroků technických nezpůsobilí. Cechy ostatně většinou ani náležitě nevyhovovaly sociálním úkolům, které druhdy byly podstatnou částí jejich působnosti.

V kruzích malých živnostníků zmohl se r. 1848 odpor proti liberálnímu upravení živnostenského práva. Obchodní komory zřízené r. 1850 v prvých svých zprávách zasazovaly se o opravy v mezích cechovního zřízení.

Roku 1854 vydán byl vládou návrh obchodního a živnostenského zákona, v němž měly místa předpisy pro všechny druhy živností, a všechny živnosti měly býti spojeny v korporace; ale již r. 1856 vydán byl návrh nový, ve kterém zásadě svobody živnostenské hověno tak, že jen výjimkou úzký obor živností měl býti na koncessi vázán a všechna povinnost k účastenství v korporacích živnostenských zrušena.

Z toho návrhu vyšel řád živnostenský ze dne 20. prosince 1859, jenž prohlásil všechny živnosti za svobodny, o kterých není výjimečně nařizeno, že jest zapotřebí ku samostatnému jich provozování úřední koncesse. Při některých žádá se — rovněž výjimečně — průkaz způsobilosti; od koncesse rozdílné jest arci pouhé schválení stanoviště a zařízení závodního („závodu provozovacího“).

Živnostenský řád z r. 1859 snažil se zároveň převést staré cechy v nové organismy, kterým připadla péče o jisté důležitosti společné všem příslušníkům; to jsou t. zv. společenstva s obligatorním účastenstvím všech živnostníků; jim byla přikázána péče o řádné poměry učňovské a služební, spolupůsobení při vyřizování sporů mezi zaměstnavateli, pomocníky a učni, pokladny výpomocné, zprávy a dobrá zdání ve věcech živnostenských.

Úspěch společenstev těch byl skrovný; pouze v některých větších městech prospívala a hověla zákonitým účelům, většinou vedla existenci jen formální.

Kromě uvedených ustanovení obsahoval řád živnostenský ještě jiná, týkající se postavení dělníků vůbec a továrních zvláště. Usta-

novení tato byla nedostatečná a poznání jejich nedostatečnosti a zároveň stesky na přeplnění živností podnikateli chatrně vzdělanými, kteří svou konkurrencí živnost ničí, byly příčinou, že přikročilo se účinkem mocné agitace kruhů maloživnostenských k reformě, jejíž část jako novella k živnostenskému řádu na místo I.—IV. hlavy a hlavy VII. vstoupila (1883). Charakteristické stránky novely jsou:

1. Živnosti se dělí na svobodné, řemeslné a koncessní. Svobodné živnosti smí každý provozovati na pouhé ohlášení, není-li ze zvláštních příčin vyloučen. Za řemeslné považují se ty, při nichž potřebuje se dovednosti, která vyžaduje průpravy učňovské a delšího zaměstnání, ale při nichž zároveň takové vzdělání zpravidla dostačuje. Které živnosti sem sluší počítati, vyhrazeno stanoviti ministerstvu obchodu (vyloučeny jsou vlastní tržební živnosti — *Handelsgewerbe*, — továrny a t. zv. domácí průmysl).

Ku samostatnému nastoupení těchto živností řemeslných potřebí jest průkazu způsobilosti, který se podá buď vysvědčením o určité době učňovské a pomocnické době v závodu řemeslnickém neb továrním, aneb podá se vysvědčením o návštěvě nějaké odborné školy živnostenské neb dílny učební neb školy pro dílvedoucí při státních průmyslových školách. V prvním případě není tu vlastně věcného průkazu způsobilostního, nýbrž pouhý průkaz zaměstnací. Výsledek ukázal, že nemohl se dostaviti úspěch očekávaný, protože motiv, který měl zákonodárce — zabezpečiti dokonalejší odbornou výkonnost nově se usazujících živnostníků — nebyl motivem živnostnictva, jemuž nešlo tak o technické zdokonalení výroby a tím povznesení živnosti vůbec, jako spíše o stupňování překážek přístupu. Proto se dosud jeví účinek více ve sporech o ohraničení působnosti jednotlivých živností, než v technickém jich povznesení.

2. O společenstvech vysloveno, že mají se zachovati existující, a kde jich dosud nebylo, nová zříditi. Každý nastoupením živnosti stává se *ipso iure* účastníkem společenstva v obvodu, kde on sídlí, zřízeného pro živnost příslušnou jednotlivou nebo více různých živností pospolu (smíšená společenstva). Účastníky společenstev jsou podnikatelé i pomocníci; první jsou členy, druzí příslušníky. Organizace je členitá (shromáždění společenstva, výbor, hromada

pomocnická, valná hromada pokladny výpomocné, smírčí výbor soudní).

Úkoly společenstev jsou vyměřeny mnohem širě nežli dosud a byly novellou z 23. února 1897 ještě dále rozšířeny. Záměr celkem byl a jest vložiti všechny úkoly sociální, jež druhy cechům připadaly, pokud v mezích moderních zřízení správních samosprávě zájmové mohou býti svěřeny, na korporace ze soudruhů v povolání složené, aby se zájmem se spojovala veřejná povinnost.

Hlavně pak se jim ukládá:

a) Pečovatí o spořádané poměry mezi zaměstnavateli a pomocníky, zvláště o sprostředkování práce a tovaryšské hospody.

b) Pečovatí zvláštními předpisy o řádné poměry učňovské.

c) Rozsuzovatí smírčími soudy, složenými ze zástupců mistrů a dělníků, ve sporech mezi členy a příslušníky.

d) Pečovatí o odborné vychování školami a učebními dílnami.

e) Zřizovatí pokladny nemocenské pro pomocníky a pro učně.

f) Zřizovatí pokladny pro mistry, zvláště nemocenské i jiné, ve kteréž příčině novella z r. 1897 dala hromadám společenstevním určité pravomoci.

g) Dbáti o zařízení ve prospěch výroby a odbytu, po případě zakládati k tomu cíli pro členy družstva svépomocná podle zákona z r. 1873 o svépomocných společenstvech.

Vyvršení všech místních společenstev živnostenských ve vyšším společném organismu zemském (jako nověji při společenstvech rolnických) nezavedeno (vyšší článek zájmového zastoupení tvoří tu komory obchodní a průmyslové, v nichž i malé živnosti mají zastoupení).

K oživení větší působnosti zavedeni konečně i zvláštní společenstevní instruktoři.

Na místo VI. hlavy živnostenského řádu z r. 1859 nastoupila dále novella druhá ze dne 8. října 1885, která se týče pomocných osob živnostenských a znamená proti dřívějším ustanovením řečené VI. hlavy živnostenského řádu z r. 1859 značný krok ve smyslu požadavků, které klade moderní názor ve příčině ochrany dělnictva. Významným sociálně-politickým doplněním této ochrany dělnické staly se zákony o pojišťování dělnickém, nemocenském i úrazovém. Novella z r. 1907 stanovila 54 živností řemeslných, zavedla zkoušky tovaryšské po případě mistrovské a průkaz způsobilosti pro živnost malokupeckou.

§ 7. KRITIKA SVOBODY ŽIVNOSTENSKÉ.

Zavedením svobody živnostenské docílilo se v oboru průmyslové výroby mnohých skutečných prospěchů, pokud totiž dobré účinky svobodné soutěže se dostavily. Zejména způsoben byl mocný rozvoj techniky během 19tého století ve všech oborech výroby, pak poměrně levné ukojení přemnohých potřeb následkem postupující láce výroby. Zvýšil se pocit samoodpovědnosti jednotlivců za vlastní osud a zdar, byly rozníceny všechny pohnutky svépomocného pokroku, vynalézavosti, tvořivosti a píle, horlivého stopování potřeb lidských, povzbuzena měrou nebývalou snaha po sebevzdělání a po rozmnožení prostředků jemu sloužících, po nejúčinnějším využitkování přírodních sil a po nejdokonalejších stupních hospodářské organizace výroby vůbec.

Avšak dostavily se i jisté neblahé účinky. Svoboda živnostenská usnadnila totiž vítězný postup osobám nadprůměrně nadaným neb většími hmotnými prostředky již původně opatřeným a tak bylo jí zejména urychleno ve mnohých odborech vítězství výroby ve velkém, kterým se zostřily sociální protivy.

Svoboda živnostenská urychlila rozvoj společenského atomismu t. j. onoho stavu, ve kterém jednotlivci na sebe odkázaní a jen na sebe spoléhající následkem převahy, kterou dostanou sobecké pudy v nich, stanou se sami sobě účelem, pozbývají vědomí souvislosti družných a vzájemné opory i pomoci, a ztrácejí vědomí sociálních povinností. Tím doznávají újmy mravní činitelé v člověku, a svépomoc individuální snáze přestane se šítiti i prostředků nedovolených, aby dosáhla svých účelů, protože mrav proti ní nereaguje.

I tak svoboda živnostenská nedovedla zabezpečiti ani ve všech případech nejlepší t. j. nejhospodárnější opatření konsumenstva, neboť otevřela přístup k živnosti i vyrabitelům technicky nevzdělaným, lehkovážným a bezohledným, kteří vyráběli lacině, ale špatně, po případu se neštítili ani nekalých zbraní konkurence.

Obracejíc se proti právním monopolům jednotlivců a korporací zůstala svoboda živnostenská bezmocnou proti monopolům faktickým, jež na půdě její počaly se tvořiti nejenom v rukou jednotlivých mocných velkopodníků, nýbrž i dobrovolnými sdruženími

v podobě velkovyrabitelských kartelů, které často zrovna vyvolány byly snahou, aby zúčastněné podniky unikly zhoubným účinkům bezohledné soutěže vzájemným dohodnutím o cenách, množství výroby, rozdělováním zakázek mezi sebou dle jistých klíčů atd., ale nezřídka přes tyto o sobě oprávněné meze vybočily v čiré vykořisťování konsumentův.

Zejména pak v soustavě svobodné soutěže jako takové naprosto zůstaly nerozluštěny důležité problémy sociální, kterým druhdy byla věnována péče v cechovní organizaci, ano i přímo vyvolány byly nové problémy, zejména v příčině práce žen a nedospělých, zdravotního zařízení dílen, ručení z úrazu atd.

Zkušenostmi těmi utvrdilo se konečně přesvědčení, že princip individualistický uskutečněný svobodou živnostenskou nedostačuje sám o sobě k uspokojivému rozřešení všech otázek průmyslu a jeho dělnictva se týkajících, že je tudíž třeba, aby podněcující, regulující, nařizující i korigující činností státní nedostatky vzniklé byly zařazeny a potřebné instituce zavedeny.

Zejména jsou v těch příčinách novověké úkoly státu tyto :

1. Péče o odborné vzdělání průmyslové školstvím, musejemi, výstavami, též vhodnou regulací učňovství.

2. Vhodné normy zákonné pro svépomocné spolčování živnostenské, které by umožnily všem hospodářsky slabým živlům maloživnostenským, aby mohly snáze soutěži velkých podniků čelit (v oboru úvěru, opatrování strojů, k účelům společného nákupu surovin a společných skladů prodejních a t. p.). Přes tyto meze dále jdou snahy o znovuzkříšení korporativních sdružení, která by sloužila zájmům živnosti a kterým by zejména připadly sociální úkoly vykonávané druhdy od cechů. Jistou část těchto úkolů uvaluje zákonodárství rakouské na základě obligatorním a německé na základě dobrovolném na t. zv. živnostenská společenstva. Tohoto jest tím spíše zapotřebí, poněvadž obmezení svobody živnostenské samo o sobě nedovede, byť bylo sebe značnější, zachování a prospívání maloživnostnictva zabezpečiti, nýbrž nutno oživení ducha družného, aby ve všech zájmech výrobních a sociálních bylo dosaženo společnou vzájemnou podporou, čeho ednotlivci o své újmě nedosáhnou. Leč pohříchu ukazují zkušeností, že sebe vhodnější zákonné podklady a na tom základě zbudované tvary organizační (naše živnostenská společenstva!) ještě

nestačí, aby vyvolaly přiměřeného ducha účastníků. Živnostnictvo příliš spoléhající na stát a veřejnou pomoc, neužívá institucí, jež mu zákon podává. Zájem převládá, cit povinnosti schází. Proto průměrem úspěchy společenstev zůstávají daleko za nadějemi zákonodárcovými. Ten problem není tedy pouze zákonodárný, nýbrž hlavně morální.

3. Ochrana autorství průmyslového (patenty na vynálezy a ochrana vzorků).

4. Ochrana konsumentenstva přiměřenou policií vzhledem ke zboží škodnému zdraví (zákon potravinový) neb porušenému, a proti všeliké soutěži nepoctivé (t. zv. zákony proti soutěži nekalé, concurrence illoyale).

5. Ochrana konsumentenstva, po případě s ní zároveň ochrana jistých, zejména pro široké vrstvy vyrábějících odvětví výroby proti monopolistickému vykořisťování kartely podnikatelskými, tím že moc státní si osobí rozhodovati o přípustnosti toho kterého kartelu a jednotlivých podmínek kartelových úmluv, a že dle potřeby i jinými cestami (na př. odepřením celní ochrany výrobkům příslušným t. j. tedy uvolněním pohraničné soutěže a j. v.) přemoci kartelů předejítí hledí.

6. Zákony na ochranu dělníka proti kořistění podnikatelskému, zejména nepřiměřeným užíváním žen a dětí, upřílišňováním denní doby pracovní, nedostatečnou péčí o zdravotní a ochranná zařízení v dílnách atd.

7. Přiměřeně upravené pojišťování dělnické a ručení z úrazu.

(O otázkách uvedených pod čís. 6. a 7. viz přednášky o národohospodářské theorii.)

§ 8. OCHRANA PRŮMYSLOVÉHO AUTORSTVÍ.

I. Patenty na vynálezy.

Bezmála všichni národové evropští a mnozí mimoevropští zavedenu mají ochranu vynálezů pomocí patentů. Také v písemnictví již takměř utuchl odpor proti patentům, kdysi v duchu individualistické školy velmi tuhý a zejména hájený tvrzením, že již sama priorita přirozená poskytuje vynálezci dosti ochrany, a že patenty jen zbytečně zdraží výrobky a zdržují pokrok technický.

Přirozená přednost vynálezce poskytuje tím méně ochrany, čím více naše doba podává prostředků k rychlému šíření známostí technických. Vynálezy nad to nepocházejí vždy od osob majících dosti kapitálu k samostatnému jich provádění; zvláště však vynálezci nemajetní, nemajíce sami prostředků, aby vynález svůj uvedli ve skutek, a jsouce tedy nuceni postoupiti svůj vynález jiným, byli by od nich tím snáze vykořisťováni.

Proti principu svobodné soutěže se nehřeší, když se někdo jako autor chrání proti neoprávněnému využitkování svého vynálezu někým třetím, kdo nemá zásluhy o vynález. I to na váhu padá, že se dá zákonodárství o patentech tak upravit, že se stane přímo článkem v organizaci průmyslového vzdělání. Ostatně novější zařízení poskytují proti zneužití monopolu se strany vynálezce také již prostředky.

Nová doba posuzuje i t. zv. ochranu vynálezů i t. zv. ochranu vzorků dle analogie práva autorského, hájíc v těchto případech zvláštní druh autorství, t. j. autorství v oboru techniky výkonné.

Patent na vynálezy je dočasný monopol k výhradnému využitkování vynálezu výrobou nebo prodejem. Majitel patentu arci může využitkování vynálezu patentovaného přenechat jiným.

Předmětem patentu není snad objevení nových pravd vědeckých, nýbrž nový praktický způsob upotřebení vědeckých pravd sebe starších, následkem kterého buď vzniká nový statek neb nový prostředek výrobní (stroj, nástroj), neb nový výrobní process. Proto na př. nový rakouský zákon z 11. ledna r. 1897 činí způsobilost k patentu závislou kromě novosti věci na živnostenské upotřebitelnosti („gewerbliche Anwendbarkeit“).

Co se novosti týče, jest na jev, že nemůže býti z důvodů praktických požadován průkaz o naprosté (absolutní) novosti,

nýbrž vyžaduje se tam, kde se novost před udělením patentu zkouší, jen průkaz t. zv. novosti relativní. Obvykle totiž postačuje pro úřad patentů udělující důkaz, že věc, pro kterou se žádá za patent, dosud není neb nebyla doma neb jinde již patentována, neb z tisku anebo ze skutečného provedení známa. — Absolutní novosti nelze ovšem zjistiti, ale při nynějších rozsáhlých pomůckách literárních, úředních publikacích i časopisech dá se dosti bezpečně zjistiti novost relativní.

Patent udílí se jen na čas (na př. v Rakousku nejvýše na 15 let) z toho důvodu, že zásluha každého vynálezce jest jen relativní, ježto ku vynálezu jej učinilo schopným povšechné i odborné vzdělání, k němuž dala mu příležitost souvěká společnost lidská.

Co se týče řízení, jež předchází udělení patentu, jest v zákonodárství obvyklý trojí rozdílný způsob:

1. Řízení vyšetřovací (Vorprüfungsverfahren). Patent udílí se jen po předběžné zkoušce novosti relativné; je to tedy soustava praevenční.

2. Řízení přihlašovací (Anmeldeverfahren), kterým se postupuje dle zásady repressé, t. j. vynálezce potřebuje jen uložiti podrobné popsání u příslušného úřadu, a není-li závad formálních, nebo není-li věc, o jejíž patentování se hlásí, dle zákona z patentování vyloučena (nemravné věci, léky, potraviny a t. p.), obdrží patent, každý pak, kdo vidí se tím zkráceným, může o zrušení patentu zakročiti (Belgie, Francie, až do zákona z r. 1897 též Rakousko.)

3. Řízení vyzývací (Aufgebotsverfahren), vzniknuvší v Anglii, přijaté též v Německu a nyní (od r. 1897) též v Rakousku, záleží v tom, že žádá se buď předběžný stručný náčrtek, neb celý obšírný popis, na základě jehož se zkoumá věcná způsobilost k patentu a relativní novost; je-li úsudek příznivý, poskytuje se prozatímná ochrana a zároveň učiní se o věci veřejné oznámení s vyzváním, aby se do jisté doby ohlásily námitky, jinak že patent bude definitivně udělen. Spojuje se tu tedy zkouška znalců se zkouškou obecnstva a dociluje se poměrně největší jistoty, že patent platí věci nové.

Co do předmětu se rozeznávají celkem patenty hlavní, kde nový předmět o sobě (výrobek, prostředek výrobní) neb nový způsob výroby jest vynalezen, — a patenty opravné na opravu

způsobenou na věci dosud ještě patentem chráněné. Je-li původcem této opravy majitel hlavního patentu sám, tedy dopouští se mu dle moderního zákonodárství (Belgie, Německo, Rakousko) dosažení t. zv. přídávkového patentu (certificat d' addition Zusatzpatent) za menší poplatek, ale jen pro dobu trvání patentu hlavního. Vynálezce může následkem toho s vynálezem svým na veřejnost vystoupiti dříve bez obavy, že patentování dalších eventuálních oprav bude pro něho příliš drahým. Zákonodárstvím Spojených Států z podobných pohnutek udílí se vynálezci právo vysloviti t. zv. „caveat“, to jest výhradu, že do určité doby vyhrazuje sobě on sám všechny opravy vynálezu svého.

Naprostu zrušeny jsou t. zv. patenty zaváděcí, t. j. za zavedení jistých cizích vynálezů do země.

Nejdůležitější základy moderního patentového zřízení jsou:

1. Zřízení zvláštního patentového úřadu (nezbytné, kde platí řízení vyšetřovací o sobě, neb ve spojení s vyzývacím), který zkoumá novost vynálezu a udílí patent. Kromě toho jest i zvláštní patentový soud aneb alespoň zvláštní senát, jenž rozhoduje o patentových sporech.

2. Taxy na patenty vybírají se dle zásad poplatkových, aby se z nich uhradil nejen náklad na úřady příslušné, nýbrž i náklad bibliothéky a publikací. Taxa může progressivně stoupati s dobou, na kterou se běře patent.

3. Charakteristický pro některé moderní zákony jest tak zv. princip licenční, t. j. zásada, že za jistých podmínek majitel patentu může býti přinucen, aby dovolil za přiměřenou náhradu jiným osobám vykonávání vynálezu tohoto. Podmínkou zpravidla bude, že majitel sám neprovedl vynálezu do určité doby, nebo že jen tak jiné vynálezy s prospěchem dají se upotřebovati. Tak dle nového rakouského zákona může zejména požadovati (i cestou právní) majitel mladšího patentu, aby mu majitel staršího patentu za náhradu dovolil upotřebení tohoto, má-li vynález onen podstatnou živnostenskou důležitost a nelze-li jeho bez použití vynálezu dříve patentovaného využítovati. Naopak může majitel staršího patentu žádati licenci na majiteli mladšího, dal-li ji tomuto sám a jsou-li vynálezy jejich ve skutečné spojitosti.

4. Za nezbytný postulát uznává se nyní publikování a možné rozšíření popisů všech vynálezů patentovaných, takže na jedné

straně chrání se vynálezce, na druhé straně však musí plod vynálezu svého učiniti přístupným veřejnosti, aby technický pokrok měl z toho podněty.

II. Ochrana vzorků.

Z podobných důvodů, z jakých se hájí patenty na vynálezy, žádoucí jest a provádí se i ochrana vzorků, t. j. výsad na dočasné výhradné využitkování vynalezených nových forem, vzorků neb modelů pro potřeby průmyslu, a to zvláště t. zv. uměleckého. (Na př. vzorky výzdoby na textilní látky, na sklářské, zlatnické výrobky a t. p.)

Kdežto u t. zv. vynálezových patentů běží o autorství v příčině podstaty samé, běží zde o formu a zevní úpravu, jejíž úspěch závisí na panujícím právě vkusu, jenž rychle se měnívá, a proto se ochrana udílí jen na kratší doby. Potřeba rychlého vyřízení a nesnadnost kontroly novosti jsou příčinou, že zde jest nejvhodnějším řízení přihlašovací. — Záhodno jest, aby se zadané vzorky ihned veřejně vykládaly.

III. Ochrana firem, známek a etiket.

Pod hlediska zcela jiná spadá t. zv. ochrana firem, etiket a známek (Firmen-, Etiquetten- und Markenschutz). Stává se totiž, že prodavači, vyrabitelé, obchodníci a podobní uvádějí na trh výrobky své pod cizí firmou anebo s úpravou obvyklou u firmy cizí v obecnstvu důvěry požívající, aby kořistili z popularity této firmy na její újmu a pro svůj zisk oklamáním obecnstva o pravém původu věci.

Zákonodárství moderní chrání původce firmy proti podobnému zneužívání; chrání nejenom firmu (znění její) proti neoprávněnému užívání, nýbrž dopouští k určitějšímu rozeznávání zároveň užívání určitého druhu známek k jasnějšímu vyznačení původu a rozeznání dotčených výrobků od výrobků cizích, jakož i zvláštní charakteristickou úpravu zevních stránek obalu neb nálepek (etiket).

Zde tedy nejde v pravém smyslu slova o autorství průmyslové, tedy o věci nové, neboť takový nůž, cichorii, cukr atd. může vyráběti kdokoli volně, nýbrž cílem jest pouze ochrana proti poškození firmy, jejíhož jména neb známky se zneužilo a zároveň proti klamání obecnstva.

Ochrana známek a etiket provádí se tím způsobem, že se de-

ponuje známka, úprava obsahu atd. u příslušného úřadu (u nás u obchodní komory). Platnost ochrany není tu, jak pochopitelně, vůbec dobou omezena. Jen z důvodů prospěšnosti žádá se ku zachování platnosti chráněných známek a etiket, aby v jistých obdobích (u nás vždy za 10 let) bylo oznámení o jich dalším zachování obnoveno.

Ač se tedy ochrana patentová a vzorková co do příčiny a doby podstatně liší od ochrany firem, známek a etiket, přece mají vesměs jednu stránku společnou. Běžíť tu vesměs o právní zabezpečení t. zv. funkce rentové, t. j. o to, aby záslužný hospodářský skutek, opravňující původce po případě k t. zv. rentě zvláštní (srovn. výklady o důchodech v „Národohospodářské teorii“), došel této odměny, aby tedy t. zv. funkce rentová soutěží bezohlednou nebyla zmařena.